

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

В дослідженні розглядається існуюче нормативно-правове забезпечення державного регулювання продовольчого комплексу шляхом впровадження системи стимулюючих заходів для його розвитку, розглянуто можливості використання преференцій для підприємств переробної сфери, а також надані практичні рекомендації з активізації прогресивних змін, спрямованих на подолання продовольчої кризи

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку економіки України демонструє необхідність кардинальної зміни ролі держави в розв'язанні економічних проблем розвитку різних галузей національного господарства з метою визначення чинників і напрямів економічного зростання, використання нових проектів стабілізації і переходу до позитивної динаміки економічного піднесення. Вагому роль у вирішенні низки економічних проблем країни відіграє агропромисловий комплекс, який відноситься до числа основних суспільно-господарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства та є запорукою продовольчої безпеки країни. Значення його не тільки у забезпеченні потреб людей у продуктах харчування, але в тому, що він істотно впливає на зайнятість населення й ефективність усього національного виробництва. В умовах зростання відкритості вітчизняної економіки зростає роль держави у забезпеченні ефективного функціонування організаційно-економічного механізму управління агропродовольчою сферою. Досвід розвинених країн показує, що в соціально-економічному розвитку важливу роль відіграє налагодження системи державної регуляторної політики, що базується на застосуванні відповідних регуляторних механізмів. Основна діяльність продовольчого комплексу, що полягає у переробці сільськогосподарської сировини у харчові напівфабрикати та готові продукти для кінцевого споживання, визначає подвійну функцію підприємств її галузей, які одночасно виступають покупцем продукції сільськогосподарських формувань та основним постачальником готової продукції підприємствам роздрібною торгівлі та споживачам.

Діяльність підприємств переробної галузі безпосередньо залежить від розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки понад 80% вартості вирощеної продукції, що реалізується на внутрішньому ринку, використовується підприємствами переробної промисловості у якості сировини.

За основними показниками порівняльного розміру секторів суспільногосподарського комплексу, такими, як вартість виробленої продукції, кількість працюючих та прибуток від результатів виробничої діяльності, галузі переробної сфери АПК України поступаються лише машинобудуванню і металообробці. За таких умов державне регулювання розвитку продовольчого комплексу на основі має надзвичайно важливе значення, що обумовлено неспроможністю суб'єктів господарювання в цій сфері самостійно забезпечити високі показники ефективності господарської діяльності. Враховуючи зазначене, дослідження механізмів державної підтримки розвитку продовольчого сектору сприятиме формуванню теоретико-методологічного підґрунтя забезпечення його ефективного інноваційно-інвестиційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологія та ступінь наукової розробленості проблеми. Важливий внесок в розробку проблем державного регулювання розвитку агропромислового комплексу внесли вітчизняні вчені-економісти: В. Вітвіцький, Л. Дейнеко, В. Зіновчук, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, О. Онищенко, Б. Пасхавер, П. Саблук, Т. Осташко, О. Шубравська, Е. Ходаківський, В. Юрчишин та ін. Проте, зміст і форми ефективного регуляторного механізму сфери продовольчого комплексу, а також способи його застосування в державному управлінні досліджені поки недостатньо. Зокрема, не знайшли достатнього віддзеркалення такі питання як використання

організаційно-економічного механізму реалізації співпраці органів державної влади, представників переробної промисловості та інших учасників маркетингового ланцюжка: виробники сільськогосподарської продукції, підприємства, що займаються її переробкою на готову продукцію та посередницько-збутові утворення, що доводять її до кінцевого споживача.

Об'єктом дослідження є регуляторні механізми державного регулювання продовольчого комплексу як ефективні важелі мінімізації загрози ризиків агресивного зовнішнього середовища. Предметом дослідження є теоретико-методологічні підходи щодо визначення системи відносин, що складаються в процесі реалізації відносин між державою і продовольчим комплексом в Україні.

Мета дослідження. Розробка теоретико-методологічних аспектів впровадження системи державних регуляторних механізмів і виявлення його можливостей для розвитку агропромислової сфери в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Важливе місце в цьому посідає впровадження ефективної державної регуляторної політики, яку законодавство України визначає як напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією.

В українській науковій термінології використовуються два терміни – "регуляторна політика" та "регулятивна політика", які є синонімами терміна "regulatory policy", що застосовується в англійській мові. Оскільки у правовій науці склалася усталена точка зору, що однією з функцій права є регулятивна функція, то у наукових працях та нормативно-правових актах значного поширення набув термін "регулятивна політика". Вчені-економісти, здебільшого, використовують термін "регуляторна політика", під яким більшість з них розуміє регулювання економіки в цілому, чи окремих її сфер, залишаючи поза увагою той аспект регуляторної політики, який спрямований на поліпшення якості державно-управлінської діяльності.

Уперше механізм регуляторної політики почав формуватися на початку 70-х років минулого століття у США задля виконання функцій регуляторного нагляду. Згодом він набув подальшого розвитку і сьогодні, в основному, спрямований на лібералізацію регуляторного впливу та зменшення кількості регулювань.

Юридично забезпечити реалізацію визначених органами влади й управлінням України організаційно-економічних напрямів державного регулювання продовольчого комплексу повинні забезпечити відповідні нормативно-правові акти. Одним із перших таких законодавчих актів є Закон України від 15.10.1990 р. "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України". Цим Законом визначено основні проблеми регулювання сільгоспвиробництва а саме: надання агропромисловим товаровиробникам права вільного вибору форм власності і напрямків трудової та господарської діяльності; створення необхідної ресурсної

основи для всебічного задоволення виробничих та інших потреб; державне інвестування розвитку соціальної інфраструктури; спрямування інвестиційної політики, зокрема, в напрямку інвестицій на першочергове створення матеріально – технічної бази по виробництву засобів виробництва, хімізації, переробної індустрії і ін.; створення умов для еквівалентного товарообміну між промисловістю і сільським господарством на основі паритетного ціноутворення на їх продукцію; регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави з допомогою системи бюджетного фінансування, кредитування, оподаткування, страхування з широким застосуванням комплексу пільг тощо. Однак, положення цього Закону в основному носять декларативний характер. Неможливість його практичної реалізації призвела до необхідності прийняття цілої низки законів і підзаконних нормативно-правових вище згаданих указів.

Наступне комплексне правове закріплення державної підтримки сільськогосподарської діяльності передбачено Законом України від 26.06.2009 р. "Про державну підтримку сільського господарства України", яким визначено основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [2].

Розвиток правового забезпечення державного регулювання сільськогосподарської діяльності, який розглядається як складової її аграрної політики, передбачено Законом України від 18.10.2005 р. "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року". Стратегічним цілями такої політики є: гарантування продовольчої безпеки держави; збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі [3].

Положення цього закону конкретизовані та розвинуті прийнятим 04.06.2009 р. Законом України "Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції". Зокрема, цей закон спрямований на стимулювання розвитку виробництва молока і м'яса (щоб ця продукція, яка вже стала дефіцитом, не завозилася із зарубіжжя, а в достатній кількості вироблялася в Україні), страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві, витіснення спекулятивних цін з ринку сільськогосподарської продукції. Для цього визначений комплекс заходів із відновлення поголів'я великої рогатої худоби, свиней та птиці. Зокрема, передбачається 50-відсоткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів з кількістю великої рогатої худоби не менш як 500 голів, свиноматок не менш як 1200 голів та птиці не менш як мільйон голів. Також передбачено 30-відсоткове відшкодування вартості закупівлі техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва, будівництва та реконструкції підсобних підприємств з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.

Закон гарантує сільськогосподарським товаровиробникам компенсацію та відшкодування за рахунок коштів державного бюджету вартості збудованих у сільській місцевості соціально-побутових об'єктів (житлові будинки, гуртожитки, дитячі садки та ясла, школи, медичні пункти), інженерно-технічних комунікацій (дороги, водопровідні, каналізаційні, газові мережі та мережі електропередачі, альтернативних видів теплота енергопостачання) за умови, що вони забезпечуватимуть діяльність цих соціально-побутових об'єктів і не здійснюватимуть відчуження, продаж.

З метою стримування цін на основні продукти харчування законом розширено перелік державного цінового регулювання сільськогосподарської продукції, що надходить на ринок, зокрема, на олію, цукор, масло вершкове, м'ясо тощо, на які встановлюється гранична

торговельна надбавка (націнка) на рівні не вище 20 відсотків оптово-відпускної ціни виробника кінцевому споживачу. В умовах кризи і низької платоспроможності населення ця норма закону взята на особливий контроль і за будь-який відхід від неї передбачаються жорсткі фінансові санкції.

На виконання Закону постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 р. № 152 затверджений Порядок нарахування виплати і використання дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за поставлені ними переробним підприємством молоко та м'ясо в живій вазі. Цей Порядок визначає механізм нарахування, виплати і використання переробними підприємствами всіх форм власності, які мають власні або орендовані переробні потужності, дотацій сільськогосподарським товаровиробникам незалежно від форми власності і господарювання, включаючи ведення особистого селянського господарства за поставлені ними починаючи з 31 грудня 2009 р. такі підприємства молоко та м'ясо в живій вазі (надалі – дотації).

З метою задоволення потреб населення, підприємств, установ і організацій різних форм власності у продовольчому та фуражному зерні, продуктах його переробки, незерновій сировині, елітному і сортовому насінні, надання послуг із зберігання, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції і отримання прибутку шляхом провадження підприємницької діяльності постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.1996 р. № 1009 утворена Державна акціонерна компанія "Хліб України". Важливим напрямом удосконалення роботи щодо поліпшення розбудови аграрного сектора економіки і поліпшення сільськогосподарського виробництва є розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (надалі – СОК), які працюють у США, Канаді та багатьох країнах Європи, а також Китаї. З допомогою СОК у цих країнах розв'язано проблему продукції, виробленої фермером, шляхом підтримки створення її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробленої промисловості. Їх створення і організація діяльності в Україні почалося з прийняттям Закону України від 17.07.1997 р. "Про сільськогосподарську кооперацію", проте без державної підтримки вони не набули поширення. Для вирішення цього питання Кабінетом Міністрів України 03.06.2009 р. прийнята постанова "Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року" (надалі – Програма). Метою Програми є удосконалення правових, соціально-економічних та організаційних умов для створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, формування їх інфраструктури, зняття перешкод на шляху до організованого аграрного ринку особистим селянським, фермерським господарствам та фізичним особам – сільськогосподарським товаровиробникам, підвищення рівня добробуту і зайнятості сільського населення.

Засобом забезпечення інтересів сільськогосподарських товаровиробників є сільськогосподарська дорадча служба, яка здійснює діяльність відповідно до Закону України від 17.06.2004 р. "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність". Завданням працівників цієї служби є надання соціально спрямованих дорадчих послуг суб'єктам господарювання, які проводять господарську діяльність у сільській місцевості та сільському населення. Сприяння підвищенню рівня ефективності господарювання у сільському господарстві через: організацію навчання і надання дорадчої допомоги сільськогосподарським товаровиробникам та сільському населенню з питань врегулювання відносин власності на землю і майно та ефективного їх використання; інформування про новітні досягнення аграрної науки і техніки, впровадження у виробництво сучасних технологій, поширення передового досвіду господарювання, дотримання стандартів якості та безпеки сільськогосподарської продукції; сприяння диверсифікації

сільськогосподарського виробництва; сприяння освоєнню методів виробництва нових видів сільськогосподарської продукції: залучення до розв'язання проблем села вищих аграрних навчальних закладів; роз'яснення питань, пов'язаних з реалізацією державної аграрної політики.

Дорадча служба також сприяє самоорганізації сільських громад і проведенню зборів для розв'язання соціальних, побутових та екологічних проблем, надає консультаційну допомогу під час розроблення та виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку сільських територіальних громад, районів, областей тощо.

Юридичні й організаційно-правові напрями державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва як високорентабельного і конкурентоспроможного як на внутрішньому, так і на зовнішньому забезпечує Міністерство аграрної політики України (надалі – Мінагрополітики) та його органи. Воно проводить свою діяльність відповідно до Положення про Міністерство аграрної політики України, затвердженого Указом Президента України від 07.06.2000 р. № 772. Є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної аграрної політики, продовольчої безпеки держави, державного управління у сфері сільського господарства, переробки сільськогосподарської продукції, харчової промисловості та інших галузей агропромислового виробництва.

На виконання Програми економічних реформ Президента України В.Ф. Януковича на 2010-2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" зокрема, в частині подолання кризи в агропромисловому комплексі та підвищення продуктивності праці в державі здійснюється цілий комплекс заходів, пов'язаних з фінансовою підтримкою.

Податкове стимулювання передбачається наступними напрямками фінансування та дотацій, зокрема Постановою КМУ від 02.03.11 р. № 246 "Питання нарахування податку на додану вартість, що сплачується до державного бюджету переробним підприємствам за реалізовані ними молоко, молочну сировину та молочні продукти, м'ясо і м'ясопродукти, іншу продукцію переробки тварин, закуплених у живій вазі, а також виплати і використання коштів, що надійшли від його сплати".

Постановою КМУ від 02.03.11 р. № 181 "Про затвердження розмірів виплат для надання державної підтримки галузі тваринництва на 2011 рік" передбачено фінансову підтримку у вигляді бюджетних дотацій за реалізоване молоко сільськогосподарським підприємствам – 0,35 грн. за 1 кг у перерахунку на базисну жирність та фізичним особам – 0,30 грн. за 1 кг у перерахунку на базисну жирність. Бюджетна дотація за вироблені та продані на забій і переробку переробним підприємствам гарантується за молодняк ВРХ – 1,5 грн. за 1 кг живої ваги; свині (крім свиноматок і кнурів) – 1 грн. за 1 кг живої ваги; часткове відшкодування витрат фізичним особам (населенню) за закупівлю нової установки індивідуального доїння: в межах фактичних витрат, але не більш як 5000 гривень за одиницю.

Постановою КМУ від 02.03.11 р. № 182 "Про затвердження розмірів тваринницької дотації на 2011 рік" передбачено виплату спеціальної бюджетної дотації за поголів'я корів м'ясного напрямку продуктивності племінним заводам – до 1900 грн. за 1 голову; племінним репродукторам – до 1000 грн. за 1 голову та іншим сільськогосподарським підприємствам – до 600 грн. за 1 голову.

Постановою КМУ від 11.08.10 р. № 794 із змінами внесеними згідно ПКМУ № 96 від 07.02.11 р "Про затвердження Порядку використання у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для здійснення фінансової підтримки підприємств через механізм здешевлення кредитів" передбачено виділення для часткової

компенсації відсоткової ставки за залученими підприємствами агропромислового комплексу у банках коротко-, середньо- та довгостроковими кредитами. Компенсація надається позичальникам за кредитами, залученими у національній валюті у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 10 відсотків річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами.

Постановою КМУ від 28.07.10 р. № 647 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва" надається часткова компенсація на безповоротній основі і встановлюється в розмірі 30 відсотків вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва без урахування сум податку на додану вартість згідно з переліком затвердженим Міжвідомчою експертною радою на кукурудзозбиральні машини, зернозбиральні комбайни, пристосування для збирання ріпаку, соняшнику, жнивarki валкові причіпні та навісні, пристрої для скошування ріпаку всіх модифікацій.

Постановою КМУ від 15.07.05 р. № 587 із змінами, внесеними згідно ПКМУ № 96 від 07.02.11 р. "Про затвердження Порядку управління збору та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства" надаються бюджетні кошти суб'єктам господарювання незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, які займаються виноградарством, садівництвом і хмелярством для компенсації здійснених у поточному бюджетному році витрат (без урахування сум податку на додану вартість) з проведення проектних робіт, підготовки ґрунту та посадки, догляду за молодими насадженнями, спорудження шпалери і краплинного зрошення, придбання садивного матеріалу у виробників, внесених до Державного реєстру виробників насіння і садивного матеріалу, відповідно до затверджених Міністерством аграрної політики та продовольства нормативів витрат на 1 гектар, що визначається залежно від зон закладення насаджень, схем посадок, а також з урахуванням витрат з виконання відповідних робіт.

Постановою КМУ від 04.10.10 р. № 900 із змінами, внесеними згідно ПКМУ № 96 від 07.02.11 р. "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткового відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів" виділяються бюджетні кошти для відшкодування суб'єктам господарювання до 50 відсотків вартості робіт (без урахування ПДВ) за завершеними у 2009-2011 роках етапами будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, у яких згідно з проектом повинно утримуватися не менш як 500 голів великої рогатої худоби, у тому числі не менш як 300 корів або не менш як 1200 свиноматок, або не менш як 1 млн. голів птиці, та до 30 відсотків вартості робіт (без урахування ПДВ) за завершеними у 2009-2011 роках етапами будівництва та реконструкції підприємств з виробництва комбікормів.

Постановою КМУ від 28.07.10 р. № 648 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для закупівлі племінних нетелей та корів, вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу з наступною їх реалізацією сільськогосподарським підприємствам на умовах фінансового лізингу" надаються на поворотній основі бюджетні кошти для забезпечення сільськогосподарських підприємств – племінними нетелями та коровами, вітчизняною сільськогосподарською технікою і обладнанням, що відповідають сучасним вимогам та новітнім технологіям, на умовах фінансового лізингу.

Перелік техніки, племінних нетелей та корів і граничні ціни визначаються утвореною Міністерством аграрної політики та продовольства конкурсною комісією з питань визначення пріоритетів забезпечення основними фондами сільськогосподарських товаровиробників на умовах фінансового лізингу.

Постановою КМУ від 02.03.11 р. № 180 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансування заходів із захисту, відтворення та підвищення родючості ґрунтів" передбачено надання компенсації на такі витрати: оплату робіт з виготовлення проектно-кошторисної документації; оплату вартості меліорантів – вапняків, природних вапняків, дефекату, крейди, туфів, сапонітів, мергелів, доломітового борошна (доломіту) фосфоритів, вапняково-сірчанних сумішей, залізо-кальцієвого шламу; оплату транспортування меліорантів, їх внесення (розкидання та загортання) у ґрунт. Компенсація виплачується з розрахунку 500 гривень на 1 гектар земель.

Постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.2011 року № 66 "Про затвердження обсягів формування державного інтервенційного фонду у 2011/2012 маркетинговому періоді" затверджено обсяги формування державного інтервенційного фонду у 2011/12 маркетинговому році.

Отже, сукупність вищезазначених заходів формує нормативно-правову базу державної політики підтримки переробної сфери і дозволяє можна виділити наступні основні елементи регуляторного механізму агропромислового комплексу:

- регулювання попиту (функціонування і розвиток внутрішнього ринку продовольчих товарів);
- регулювання пропозиції (формування потужного експортного потенціалу харчових продуктів);

Проте, незважаючи на вищезазначені нормативні заходи державно підтримки, можна констатувати негативні ознаки розвитку переробної галузі. Сільське господарство залишається збитковою галузю протягом останніх років, внаслідок чого знизилась можливість для його розширеного відтворення. У 2009 році бюджетні витрати на підтримку підприємств агропромислового комплексу були на 16, 2 % меншими ніж у 2008 році, і склали лише 5,9 млрд. грн. Нині залишаються недофінансованими такі важливі програми як здешевлення кредитів, бюджетна дотація у тваринництві та рослинництві, компенсація вартості палива та електроенергії, підтримка фермерських господарств тощо. До того ж виділення державних коштів передбачено на поворотній основі, що абсолютно не відповідає принципам підтримки сільського господарського виробника з урахуванням досягнення продовольчої безпеки держави і перетворює концепцію державного фінансового стимулювання на кредитування аграріїв [4, с. 154].

На думку провідних українських вчених, зростання внутрішньої пропозиції продовольства може бути досягнуто завдяки державній підтримці виробників продовольства, підвищенню інвестиційної привабливості агропродовольчої сфери шляхом надання державних гарантій інвесторам, раціоналізації інституціональної структури ринку продовольства,

розвитку системи інформаційного забезпечення суб'єктів ринку тощо. Це передбачає використання наступних засобів стимулювання:

- реалізація заходів державної підтримки (позички, компенсації, дотації, лізинг);
- пільгове оподаткування;
- субсидування розвитку виробничої інфраструктури;
- страхування;
- закупівельні та товарні інтервенції;
- здійснення регіональних програм розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Реалізація державної регуляторної політики в продовольчому комплексі визначається оптимальним поєднанням внутрішнього виробництва і експортно-імпоротної політики, адже реалізація його організаційно-економічного механізму сприяє підвищенню конкурентоспроможності продуктового сектора економіки, залученню інвестицій, інноваційному оновленню промисловості і соціальної інфраструктури України. Одне з найважливіших місць в структурі заходів державної регуляторної політики України повинно посідати формування нормативних засад створення прозорості співпраці органів державної влади, представників переробної промисловості та інших учасників продовольчого комплексу, побудованої на принципах рівності партнерів та узгодженості їх інтересів, при реалізації яких, можливості обох партнерів об'єднуються, з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та отримання позитивного кінцевого результату для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі.

Список використаної літератури:

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?3800>.
2. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" [Текст] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 49, ст. 527.
3. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" [Текст] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 1, ст. 17.
4. Кулчак П.М. Розвиток бурякоцукрового комплексу в контексті продовольчої безпеки України [Текст] / П.М. Кулчак, Н.О. Лукашенко // Національне господарство України. зб. наук. пр. – К.: РВПС України НАН України. – 2010. – 268 с.
5. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Дейнеко Л.В., Коваленко А.О., Коренюк П.І. та ін.]; за ред. Б.М. Данилишина. – К.: Наукова думка, 2007. – С. 51-60.
6. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: наук. доповідь / [Лукинов І.І., Каблук П.Т., Онищенко О.М. та та ін.] – К.: вид-во Інституту аграрної економіки УААН, 2000.

КУШНІРЕНКО О.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Житомирського державного технологічного університету

ПРОХОРЕНКОВА В.В. – студентка групи ЕП-24, факультету економіки і менеджменту Житомирського державного технологічного університету